

УДК 026[(410)+(73)]:340.136:331.45

Володимир Зуб,

в. о. мол. наук. співроб. Фонду Президентів України НБУВ

ДОКУМЕНТАЛЬНІ РЕСУРСИ З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРАЦІ В СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕК ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА США

У статті висвітлюються питання стану, особливостей та пропозицій законодавчих актів з питань охорони праці у Великобританії та США, його застосування в законодавчій базі України й бібліотечних установах зокрема.

Ключові слова: закони, підзаконні акти, охорона праці, бібліотека.

Аналіз міжнародного досвіду показує, що, починаючи із 70-х років ХХ ст., від використання компенсаційного механізму шляхом надання пільг та компенсацій за роботу в небезпечних і шкідливих умовах праці поступово відійшли. Йому було протиставлено забезпечення економічної зацікавленості роботодавця в створенні безпечних і здорових умов праці. Захист робітників від конкретних небезпек вирішується за допомогою розробки й впровадження норм і стандартів. Головним чином вони використовуються в найбільш небезпечних видах діяльності.

В усіх країнах Західної Європи метою перших трудових законів, установлених майже 100 років тому, був захист здоров'я робітників. З роками заходи з охорони праці в країнах Європи значно змінились. На сьогодні завданням охорони праці є не тільки підтримка здоров'я робітників, обмеження робочого часу для роботи за шкідливих умов праці, заборона використання праці дітей, молоді й жінок на деяких видах діяльності, а й привертання уваги на психологічні аспекти та психічний стан людей на робочих місцях.

Спільною ознакою багатьох систем керування охороною праці є наявність державних органів урядування, спеціальних служб (організацій) на підприємствах, громадських формувань з охорони праці [8, с. 47].

Державні органи управління охороною праці створені у всіх країнах: Австрія – комісія з охорони праці при Міністерстві соціального управління; Іспанія – Вища рада з безпеки та гігієни праці; США – Національне управління з безпеки праці та управління з охорони праці;

Франція – Вища рада з запобігання нещасним випадкам; Фінляндія – Міністерство соціального забезпечення та охорони здоров'я; Японія – Департамент норм праці. Керування охороною праці здійснюють комітети, центри, фонди та інші спеціальні організації [6, 10, с. 35–37; 15, с. 20–29; 18, 21, с. 31–33].

Питання охорони праці й здоров'я працівників є невід'ємною частиною стратегій країн Євросоюзу, США.

Найцікавішим є досвід Великобританії, США.

Аналіз фахових видань Росії, України з бібліотечної справи, зокрема в бібліотекознавстві, книгознавстві, історіографії, джерелознавстві, документознавстві та архівознавстві таких відомих фахівців, як: Л. Б. Хавкіна, С. О. Добрусина, Ю. П. Ньюкша, О. І. Пермінова, Ю. М. Столяров, Г. М. Новікова, О. М. Гальченко, В. С. Пашкова, С. Г. Кулешов, М. С. Слободяник, О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. Ю. Омельчук, Т. І. Ківшар, І. Б. Матяш, В. М. Горовий дає підстави говорити про те, що в них мало уваги приділяється висвітленню питань з охорони праці, умов праці читачів, бібліотечних працівників та їх соціальний захист [22, 4, 13, 17, 20, 12, 2, 16, 9, 19, 5, 14, 7, 11, 3].

На підтвердження вищесказаного можна навести працю Б. Ф. Володіна «Всемирная история библиотек», де висвітлюються питання розвитку бібліотечної справи, збереження книжкових фондів, елементи поліпшення сприятливих умов для читачів та забезпечення безпечних, здорових умов праці бібліотечних працівників на прикладі розглянутих бібліотек Європи, Азії, США в історичному аспекті [1].

З точки зору придатності бібліотечних будівель для безпечної праці бібліотечних працівників та читачів, найбільш оригінальним є напрацювання такої держави, як Великобританія.

Ще в XIX ст. під час будівництва нового будинку найбільшої наукової Бібліотеки Британського музею в Лондоні вперше у світі було використано рішення бібліотечного простору у вигляді ротонди. Вона являла собою читальний зал, оточений полицями з книгами, які розташовувалися уздовж стін на двох ярусах [1, с. 112].

Усе це дало змогу успішно вирішувати завдання функціонування Бібліотеки Британського музею як центральної наукової бібліотеки країни з найбільш повним за складом універсальним фондом та забезпечувати гарантію певного рівня обслуговування мешканців країни. При цьому бібліотека почала виконувати й ширші завдання, що мали значення й для громадян інших країн Європи. Настільки якісний склад фондів, повнота репертуару книжкової продукції як Великобританії, так і інших держав

Європи, дедалі більшою мірою залучали до Лондона читачів з інших країн, які займалися науковою роботою. Бібліотека Британського музею стала настільки популярною, що з нею не могла конкурувати жодна бібліотека Європи.

Для обслуговування читачів, які займалися науковою роботою, тут були створені ідеальні для свого часу умови. Величезний читальний зал (ротонда) був побудований на місці двору, який був перекритий куполом і обнесений колонадою, тобто була відокремлена зона обслуговування від зони зберігання книг. Тим самим покращилася виробнича санітарія та гігієна обслуговування читачів [1, с. 168].

Гордістю бібліотеки стала й так звана «залізна бібліотека», що розташовувалася навколо ротонди, де фонди були відокремлені від читального залу спеціальною залізною протипожежною конструкцією, тим самим набагато збільшилась імовірність збереження книжкових фондів.

Величезне значення надавалося підвищенню професійного рівня співробітників бібліотеки. Керівництво бібліотеки прагнуло залучити професіоналів найвищого класу шляхом високої оплати їхньої праці. Турбота директора бібліотеки А. Паніцці про бібліотекарів не обмежувалася тільки рамками ввіреній йому бібліотеки. Неодноразово А. Паніцці виступав у парламенті з заявами про необхідність збільшення зарплати й пенсій бібліотекарів країни [23]. Великобританія у 2004 р. прийняла Стратегію безпеки здоров'я на робочих місцях на період до 2010 р. і надалі (далі – Стратегія). Стратегія заснована на тому, що безпечна праця і здоров'я працівника є наріжним каменем цивілізованого суспільства і ставить за мету зниження у 2010 р. рівня смертності і важких травм на виробництві на 10 %, рівня професійної захворюваності на 20 %; втрат робочого часу внаслідок захворюваності на 30 %.

Стратегія виходить з того, що з часу прийняття в 1974 р. закону про охорону здоров'я працівників і безпеки праці у світі сталися серйозні зміни, відповідно до яких необхідно модернізувати систему керування ризиками. У Великобританії стало менше великих фірм (менше половини робочої сили країни зайнята у великих організаціях), і значно збільшилася кількість дрібних підприємств – на більш ніж 90 % з 3,5 млн підприємств, чисельність яких менше ніж 10 осіб; але натомість збільшилася кількість працівників, зайнятих неповний робочий день, де жінки нині становлять половину робочої сили.

У Великобританії роботодавець зобов'язаний забезпечити дотримання вимог охорони праці на робочих місцях, використовувати тільки справне обладнання, призначити відповідального за техніку безпеки під час

експлуатації та ремонту виробничих приміщень, проводити інструктаж з техніки безпеки, надавати інформацію робітникам про виробничі ризики [18].

Також, відповідно до згаданого закону, необхідно дотримуватися вимог охорони праці під час проектування та будівництва виробничих споруд, розроблення технологічних процесів, конструювання машин та обладнання. Господар повинен проводити випробування обладнання, яке виробляє, для підтвердження рівня його безпечності, а також надавати інформацію щодо правил безпечного використання.

Особливе місце приділене бюджетному сектору, який, за задумом Стратегії, повинен стати зразком безпечної й здорової праці для приватного сектору. Виконання Стратегії покладене на комісію з охорони і безпеки праці, підвідомчу Міністерству праці і пенсій Великобританії. Велика увага в Стратегії приділяється розвитку соціального діалогу, соціального партнерства (з профспілками, діловими асоціаціями, НКО), а також встановленню тісної співпраці й партнерських відносин з регіонами, місцевою владою. Великобританія виділяє чотири стратегічні сфери:

1. Розвиток тісного партнерства.

2. Допомога людям у здобутті переваг від ефективного керування охороною й безпекою праці, розвиток культури безпечної праці й відповідальності за своє здоров'я.

3. Фокусування на основній роботі комісії з охорони й безпеки праці та інтервенцій, спрямованих на зниження травматизму і втрату здоров'я на робочому місці.

4. Поширення стратегічного бачення (встановлення надійних двосторонніх комунікацій з основними зацікавленими сторонами).

У Стратегії зазначено, що її метою не є досягнення суспільства без ризиків, але досягнення суспільства, у якому ризики правильно оцінюються, усвідомлюються та управляються. Згідно з документом, має бути зрозуміло, що керування здоров'ям і безпекою є колективною відповідальністю, у якій самому працівнику відводиться значна роль.

Основні елементи Стратегії безпеки здоров'я на робочих місцях на період до 2010 р. впроваджені та впроваджуються в усі бібліотеки Британського Королівства.

Щодо досвіду США з питань розроблення та впровадження законодавчих документів для ефективної роботи бібліотек, то необхідно зазначити, що процес створення системи приватних бібліотек завер-

шився організацією парламентської бібліотеки – Бібліотека Конгресу у Вашингтоні.

Будівлю було відкрито 1 листопада 1897 р. Її було визнано сучасниками як найбільшу, найдорожчу в плані витрачених на її будівництво коштів і водночас найбезпечнішу з огляду захищеності від стихійних лих серед бібліотечних будівель у світі, а в 1980 р. цей будинок стали називати будівлею Т. Джефферсона (Thomas Jefferson Building).

У 1899 р. директором Бібліотеки Конгресу стає колишній директор Бостонської публічної бібліотеки Г. Патнем (H. Putnam). Він був однією з найяскравіших особистостей в історії американської бібліотечної справи.

Саме при Г. Патнемі Бібліотека Конгресу остаточно утверджується як один з найважливіших державних інститутів США, як національна бібліотека, що володіє найповнішим фондом друкованих документів, опублікованих у країні, як найбільша в країні наукова бібліотека універсального профілю і, нарешті, як бібліотека, яка посідає особливе місце серед бібліотек країни і бібліотек усього світу.

Розвиток ініціатив у галузі кооперації призвів до порушення питання щодо кооперованого комплектування бібліотек, що й було здійснено в США, де не існує централізованої національної інформаційної системи, але почала складатися національна інформаційна система, що позв'язує велику кількість систем і баз даних.

У 70-ті роки XX ст. поліпшенню діяльності бібліографічних служб бібліотек США сприяло використання бібліографічних даних на магнітних стрічках. Основними бібліографічними службами стали Автоматизований бібліотечний центр з інтерактивним доступом (On-line Computer Library Center – OCLC). OCLC перетворився на головне загальнонаціональне джерело даних і центральну ланку національної бібліотечної мережі. У середині 90-х років цей центр обслуговував 10 тис. бібліотек різних типів і видів [1, с. 192].

Активне впровадження нових інформаційних технологій у практику роботи бібліотек розпочато в 80-ті роки з автоматизації рутинних операцій, наприклад, ведення записів на абонементі, контролю періодики, складання звітів. Поступово масштаби цієї роботи розширилися, і бібліотекар отримав оперативний доступ до інформаційних ресурсів, які були відсутні у власній бібліотеці.

З 1982 р. термінали впроваджуються в США не тільки в наукових бібліотеках, а й у публічних. Ця робота була націлена на надання користувачу можливості оперативного доступу до віддалених джерел.

У 1983 р. американський журнал *Wilson Library Bulletin* оголосив у грудневому номері про те, що протягом 1984 р. Філадельфійська бібліотечна система буде повністю автоматизована [1, с. 186].

У США Стратегія охорони праці і безпеки робочих місць є частиною Стратегічного плану Міністерства праці Сполучених Штатів на фінансовий період 2006–2011 рр.

У вказаному документі окреслені основні напрями роботи федерального відомства, що відповідає за політику у сфері праці у відповідь на виклики XXI ст. План складений за класичними правилами стратегічного менеджменту, тобто відображає місію, бачення, організацію виконання Стратегії, чотири коротко і чітко сформульовані стратегічні цілі, блоки основних індикаторів результативності, пов'язаних з кожною метою (два–три, максимум шість показників у кожному блоці), і принципи оцінювання цільових програм. Сприяння безпечним, здоровим і захищеним робочим місцям є третім із чотирьох стратегічних цілей уряду США у сфері праці. Для досягнення цієї мети Мінпраці США має намір розробити нові інноваційні підходи виконання законів і програм, спрямованих на захист здоров'я і трудових прав працівників.

У документі наголошується, що з часом прийняття в 1970 р. федерального закону про охорону праці і професійного здоров'я працівників США в частині досягнення третьої стратегічної мети виникають нові виклики, пов'язані з демографічними змінами, тероризмом і попитом на природні ресурси.

Одним з показників результативності роботи адміністрації є щорічне зниження на 15 % нещасних випадків на виробництві і скорочення за п'ять років на 50 % утрат робочих днів унаслідок аварій. Поряд з жорсткими санкціями за порушення трудового законодавства з охорони праці (штрафи за перше порушення 250 тис. дол., за повторне – до 50 тис. дол.), у країні діють спеціальні федеральні програми у сфері охорони праці й здоров'я працівників (галузеві програми в небезпечних секторах, програми стратегічного партнерства, програми консультацій, освітні, тренінгові, грантові програми тощо).

Після прийняття в 1970 р. федерального закону про охорону праці й професійного здоров'я працівників значно поліпшився захист бібліотекарів, а саме: збільшилося державне й приватне фінансування на бібліотечні витрати (вентиляцію, кондиціонування, упровадження нових інформаційних технологій), виробничу санітарію, гігієну, безпеку праці та протипожежну безпеку, підвищення зарплат, пенсій. Посилився контроль за охороною та гігієною праці, а також за правами робіт-

ників після прийняття Закону про відповідальність у 1995 р., згідно з яким незалежне агентство управління відповідності повинно постійно проводити перевірки дотримання законодавчих норм з охорони праці на підприємствах та установах. Так, у 2011–2012 рр. управлінням було перевірено функціонування системи пожежогасіння та пожежної безпеки в Бібліотеці Конгресу США [24].

Підсумовуючи викладене щодо зарубіжного досвіду із забезпечення здорових та безпечних умов праці й поліпшення санітарно-технічних та гігієнічних заходів та його часткове впровадження в законодавчу базу (законів, підзаконних актів та нормативно-правових актів) України, можна констатувати, що вже давно постала проблема в розробці стратегії розвитку охорони праці й безпеки робочих місць в Україні, зокрема складової її частини – Правил охорони праці для працівників бібліотек. Останні актуальні сьогодні, оскільки поряд з удосконаленням технологій, автоматизацією процесів і застосуванням інших напрямів, що полегшують працю, практично на кожному робочому місці існують негативні фактори, що створюють загрозу здоров'ю, а в деяких випадках і життю працюючої людини. Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, робота машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного й індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці. Ці фактори безпосередньо стосуються і виробничих умов, що формуються під час виконання робіт у бібліотечних установах України.

У зв'язку з цим постало завдання для фахівців провести наукове дослідження щодо аналізу нормативної бази з питань охорони праці для працівників бібліотек та створення основних вимог та умов безпечного використання різних систем: вентиляції та кондиціонування повітря, освітлення, а також вимог безпечної експлуатації приміщень, перебування в читальних залах, механізмів, ліфтів, електрообладнання, електроустановок, експлуатації стележного обладнання, безпечного використання каталогів, виробничої санітарії та ін.

Список використаних джерел

1. *Володин Б. Ф.* Всемирная история библиотек / Б. Ф. Володин. – 2-е изд., доп. – СПб. : Профессия, 2004. – 432 с.

2. *Гальченко О. М.* Завдання і методи контролю та аналізу збереження фондів рукописних книг / О. М. Гальченко // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1993. – Вип. 1. – 121 с.

3. *Горовий В. М.* Соціальні інформаційні бази і розвиток бібліотечного інформаційного потенціалу (1991–2006 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.08 / Горовий Валерій Микитович ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – 35 с.

4. *Добрусина С. А.* Стратегия сохранности фондов в библиотеках России: приоритеты и их реализация / С. А. Добрусина // Науч. и техн. б-ки. – 1999. – № 3. – 75 с.

5. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1918–1941 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 1998 ; *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1941–1964 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 2003. – 373 с.

6. Закон о безопасности и гигиене труда США / пер. с англ. – М. : МИОТ, 1993. – 56 с.

7. *Ківшар Т. І.* Невідомі документи про заснування Національної бібліотеки Української держави / Т. І. Ківшар // Історія бібліотечної справи в Україні. – К., 1995. – 130 с.

8. *Котов Є. В.* Механізм формування та реалізації державного управління охороною праці : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.02.03 / Є. В. Котов // НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2002. – 200 с.

9. *Кулешов С. Г.* Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С. Г. Кулешов. – К., 2000. – 162 с.

10. *Матти Тохка.* Инспекция в области безопасности и гигиены труда / Тохка Матти // Охрана труда : информ.-аналит. бюл. ВЦОПТ. – 1997. – № 4. – С. 35–37.

11. *Матяш І. Б.* Архівна наука і освіта в Україні 1920–1930-х років / І. Б. Матяш. – К., 2000. – 591 с.

12. *Новікова Г. М.* Стратегія збереження документальних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Г. М. Новікова // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – 153 с.

13. *Нюкша Ю. П.* Обеспечение сохранности документов в библиотеках: анализ достигнутого и тенденции развития / Ю. П. Нюкша // Теория и практика сохранения книг в библиотеке : сб. науч. тр. ГПБ. – Л., 1988. – Вып. 14. – 233 с.

14. *Омельчук В. Ю.* Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки / В. Ю. Омельчук // Бібл. вісн. – 1995. – № 5. – 10–17 с.

15. Организация и управление в области охраны труда в Японии // Охрана труда : информ.-аналит. бюл. ВЦОПТ. – 1997. – № 2. – С. 20–29.

16. *Пашкова В. С.* Національні бібліотечні асоціації: виникнення та еволюція діяльності / В. С. Пашкова. – К., 1997. – 184 с.

17. *Перминова О. И.* Сохранность документов – ответственность перед будущим / О. И. Перминова, Т. В. Ершова // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : материалы 3-й Междунар. конф. «Крым-96». – Судак, 1996. – Т. 1. – С. 102–114.

18. *Роик В. Д.* Социальная защита: управление условиями и охраной труда (опыт зарубежных стран) / В. Д. Роик. – М. : Наука, 1992. – 240 с.

19. *Слободяник М. С.* Структура сучасного документознавства / М. С. Слободяник // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 4. – С. 32–45.

20. *Столяров Ю. Н.* Защита библиотечного фонда : учеб. пособие / Ю. Н. Столяров. – М. : ФАИР-Пресс, 2006. – 504 с. – (Серия «Специальный издательский проект для библиотек»).

21. *Теро-Юока Кивихарью.* Практический опыт по организации охраны труда на уровне предприятия Финляндии / Кивихарью Теро-Юока // Охрана труда : информ.-аналит. бюл. ВЦОПТ. – 1997. – № 4. – С. 31–33.

22. *Хавкина Л. Б.* Нью-Йоркская публичная библиотека / Л. Б. Хавкина. – М., 1914. – 114 с.

23. *Miller E.* That noble cabinet: A history of the British museum / E. Miller. – London, 1973. – 80 с.

24. Survey of the Library's Fire Suppression Systems, January 2012 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.loc.gov/about/oig/reports/2012/rpt2012_janFireSuppressionSystems.pdf. – Title from the screen.